

МИМОХІД Д.К.

*аспірант кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна*

ТАРАН В.О.

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри «Соціальна робота»
Національного університету «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна*

ВИЩА ШКОЛА УКРАЇНИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Система вищої освіти України відображає мету і завдання суспільства, зумовлена законами його розвитку і виражає політику держави, потреби суспільного розвитку в галузі освіти і виховання спеціалістів вищої кваліфікації. У ній знаходять свій вияв державна політика, рівень економіки і культури, національні особливості українського народу, його традиції тощо.

Виходячи з базових нормативних документів – Закону України «Про освіту», Закону України «Про вищу освіту», «Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки», пріоритетними напрямками державної політики України щодо розвитку вищої освіти є: особистісна орієнтація вищої освіти; формування національних і загальнолюдських цінностей; створення для громадян рівних можливостей у здобутті вищої освіти; постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу; запровадження освітніх інновацій та інформаційних технологій; формування в системі освіти нормативно-правових і організаційно-економічних механізмів залучення і використання позабюджетних коштів; підвищення соціального статусу і професіоналізму працівників освіти, посилення їх державної і суспільної підтримки; розвиток освіти, як відкритої державно-суспільної системи;

інтеграція вітчизняної вищої освіти до європейського та світового освітніх просторів.

І разом з тим, система вищої освіти має бути динамічною і жваво реагувати на нові виклики часу.

Особливістю нинішнього етапу розвитку вищої школи в Україні, як і всієї її системи освіти в цілому, є те, що вона опинилася в умовах нового цивілізаційного вибору, центром котрого стала наша країна. Йдеться про гостру фазу боротьби двох світів, двох ціннісних систем – фашизму у його російській моделі – рашизму, спільниками котрого виступають держави з авторитарними режимами, та демократії в цілому, як форми державного правління, що уособлює цінності європейського світу.

Для України цей виклик представляє небезпеку в двох аспектах. Перший пов'язаний із реальною загрозою для існування України як суверенної держави, що обумовлено агресивною політикою по відношенню до України з боку фашистської Росії, яка у 2022 році перейшла до активної фази російсько-української війни, розпочатою неї у 2014 році, з метою демонтажу української держави і фізичного знищення українського народу. Другий – з загрозою деформації моделі української державності зсередини, закладеної в принципах діючої Конституції України, яка визначає нашу країну як суверенну і незалежну, демократичну і соціальну державу [4], що фактично є закріпленням омріяної віковою історією народу України моделі її державного устрою.

Розглядаючи цю ситуацію, необхідно враховувати, що російсько-українська війна носить гібридний характер з широким використанням інформаційних технологій. Тобто, засобом її ведення виступає інформаційно-психологічна зброя, що являє собою сукупність засобів, форм, способів та прийомів прихованого впливу в інформаційному просторі постраждалої країни (зокрема через ЗМІ) для ураження індивідуальної та масової свідомості й підсвідомості людей з метою трансформації психіки та управління поведінкою і діяльністю людини в потрібному руслі. Для цього активно використовуються всі складові інформаційно-психологічної зброї, зокрема й пропаганда. На серйозність даного аспекту війни вказують наступні фактори.

1. Російська пропаганда, пов'язана з розробкою та використанням активних заходів, має давнє історичне коріння. Як свідчать результати досліджень, вона вважалася найважливішою складовою російської державної внутрішньої і зовнішньої політики. Вдосконалювалися лише її методи. Путінська пропаганда стала логічним продовженням радянських пропагандистських традицій. В умовах гібридної російсько-української війни вона стала її найважливішою складовою і містить в собі значний блок

дезінформації. Щодо унікальних рис сучасної російської пропаганди, дослідники визначили «дві її відмінні риси: велику кількість каналів і повідомлень і безсоромну готовність поширювати часткову правду чи одверту вигадку», що становить так звану «модель шлангу брехні». Три ключові компоненти нової російської пропаганди – це мімезис, ролбек та інновативність. До пропаганди залучені як старі російські інституції та культурні ініціативи, так і нові – зокрема, російські закордонні ЗМІ на кшталт Russia Today та Russia Beyond the Headlines. Крім того, поширилася практика купівлі західних ЗМІ, таких як Independent та France Soir [2].

2. Незмінність ідеологічної основи російської пропаганди – імперські амбіції Росії. Вони знайшли відображення в концепції «Москва – третій Рим» (XVI ст.); ідеї про особливу роль Москви у захисті віри і православної церкви; ідеї про особливий, «третій» шлях Росії, відмінний від Заходу («тріада» С. Уварова, XIX ст.); ідеї про СРСР – центр і лідера міжнародного комуністичного руху. Саме імперські амбіції лежать в основі практично всіх воєнних кампаній царської Росії і Радянського Союзу. В сучасній Росії її агресивна сутність проявилася майже відразу після розпаду СРСР – у 1993 році. В 2000-х роках вона була теоретично обґрунтована у концепції «руського міру», як особливої цивілізації, особливого світу, в основі якого російська мова, культура, православна віра, Церква, спільна історія й історична пам'ять. Наслідком стали події в Абхазії, у Придністров'ї, Чеченські війни, війна в Грузії і нарешті російсько-українська війна [8].

3. Системний характер російської пропаганди, до якої активно залучена вся система російської освіти, а також РПЦ. Сфера освіти для поширення впливу «руського міра» мала і має першочергове значення. Російські політтехнологи вдало використали можливості, надані інтернет-технологіями. Зокрема, було введено в дію вебресурси «Освіта російською», «Культура Росії», «Музеї Росії», російський загальноосвітній портал, «російська мова для дітей за кордоном», електронна бібліотека «російська література й фольклор», портал «Безсмертний полк русского міра». Творці мережових спільнот «руського міра» надавали величезного значення популяризації російської мови. Із часом завдання «руського міра» були розширені, до них було включено ідеологічне обґрунтування необхідності російської економічної та військової експансії згідно з філософсько-політичною доктриною євразійства. Специфічні функції виконували і філії російських вищих навчальних закладів. Так, у м. Севастополь діяли філії Московського державного університету ім. М. Ломоносова, Московської академії праці та соціальних відносин, Новоросійської державної морської академії, Санкт-Петербурзького

гуманітарного університету профспілок, Саратовського державного соціально-економічного університету.

Одночасно у масову свідомість російського суспільства широко впроваджується ідея про історичну обумовленість імперської форми державного устрою для Росії. Лише імперія як територіальна державна система проголошується єдиною прийнятною формою існування для Росії у XXI ст. А це передбачає й відновлення кордонів колишньої російської імперії. Звідси необхідність формування в російському соціумі імперської ідентичності. Її наявність має стати визначальною якісною ознакою зразкового громадянина Росії. Тому підкреслення винятковості росіянина як перетворювача світу стало провідною темою офіційного нарративу Кремля.

Концепція російської освіти передбачає відмову від використання закордонного педагогічного досвіду, зосередження уваги на блоку соціально-гуманітарних дисциплін. Саме викладачі-суспільствознавці повинні виховувати у своїх підопічних «російську цивілізаційну ідентичність» та допомагати засвоювати «російські духовно-моральні цінності». Згідно з «Національною доктриною освіти», в Росії провідними ціннісними концептами виступають «Віра», «Народ» і «Вітчизна», які є пріоритетними у порівнянні з цінностями людського життя, сім'ї і свободи особистості. Важливе місце у вихованні російської молоді посідає формування українофобських настроїв та критично негативного ставлення до ідеї української державності. Значне місце в системі освіти посідає систематизоване засвоєння ідеології «руського міра», що обумовлює затяжний характер російсько-української війни.

Особливу роль у ретрансляції ідей «руського міра» відіграє РПЦ, яка фактично є співавтором освітньої концепції «руського міра» [5].

Чи має українська система вищої освіти адекватну відповідь даному виклику часу? Опосередковано так. Це відбувається через реалізацію програми реформування освіти за європейськими стандартами на основі Болонської угоди та базових принципів, на які орієнтується система вищої освіти в Україні і які суттєво відрізняються від принципів російської системи вищої освіти.

Важливе місце в процесі реформування вищої школи в Україні, згідно з Законом України «Про вищу освіту» надається гуманізації та гуманітаризації освіти, розвитку критичного мислення, культивуванню національної та загальнолюдської системи цінностей, що враховує перспективи розвитку суспільства, техніки, культури та мистецтва [3]. Особлива увага приділяється зв'язку з європейськими гуманістичними традиціями, де центральною проблемою традиційно є людина, її свобода,

гідність, які корелюють з морально-ціннісними принципами українського народу – справедливістю, правдою і традиціями української педагогіки, виступаючи основою українського патріотизму. Все це служить основою для розробки навчальних програм, методик та технологій, що застосовуються у вищій школі, забезпечуючи якісну підготовку фахівців та відповідну ідеологічну спрямованість.

Але успіхи на шляху не тільки реформування вищої школи, але й активного її включення у боротьбу з ідеологією «руського міру», не варто перебільшувати. На це впливають ряд факторів, які стосуються як проблем функціонування самої системи вищої освіти, так і більш загальних проблем, які між собою тісно пов'язані.

Якщо говорити про систему вищої освіти, то її відставання від потреб сьогодення значною мірою обумовлено природною консервативністю [6], що потребує регулярної корекції її діяльності.

Крім того, вона характеризується надмірною зарегульованістю, залежністю від МОН, від рішень, які часто приймають некомпетентні міністерські функціонери (Р. Мельників) [7]. Надмірна ж централізованість й бюрократизованість освіти гальмує процес впровадження інноваційних підходів у самому освітянському середовищі як відповідей на виклики часу.

Як реакція на попередню радянську надмірно заідеологізовану систему освіти спостерігається інша крайність – недостатня увага до світоглядно-формуючих і суспільствознавчих дисциплін, які мають закладала міцну основу для критичного ставлення до різноманітних ідеологічних явищ, у тому числі й концепції «руського міру».

Однак, у даному контексті не можна не звертати уваги і до обставин більш глибокого характеру. Йдеться про наявність залишків духовної колонізації України й українців, як наслідку тривалого перебування її у складі царської Росії, а потім Радянського Союзу. Останнє не тільки сприяло розповсюдженню і закріпленню у свідомості українців російсько-радянської системи цінностей, але й після набуття незалежності збереження доволі толерантного ставлення до них [1].

Нині, в умовах російсько-української війни, коли в суспільстві посилюються антиросійські настрою, проросійський синдром у різних прошарках українського соціуму зберігається. Це стосується, зокрема, і владних структур. Адже нинішня олігархічно-мафіозна система в Україні за своєю суттю є калькою з російської. За подібним аналогом спостерігається тяжіння влади до авторитарної форми правління. Можна відзначити, найчастіше неофіційне, збереження бізнесових зв'язків з РФ,

наявність прихильників ідеології «руського міру» у вищих колах влади, присутність відвертих проросійських політичних сил в ВР України, nereагування влади на проросійську діяльність УПЦ МП, яка фактично залишається осередком РПЦ в Україні, толерантне ставлення влади до порушення Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» тощо.

Очевидно, тому і система освіти в Україні, зокрема її вища ланка, незважаючи на поступовий процес українізації, все ж не в повній мірі виконує свій інтелектуальний потенціал боротьби з духом «руського міру».

Таким чином, з урахуванням тієї загрози, яку представляє гібридна російсько-українська війна для України як спосіб реалізації фашистської концепції «руського міру» і з метою більш активного використання можливостей системи вищої освіти в ідеологічному та інформаційному протистоянні Росії, необхідна корекція освітньої політики держави, яка має носити принциповий характер і ґрунтуватися на комплексному підході до вирішення даної проблеми, починаючи з її ресурсного забезпечення, всебічного аналізу існуючого міжнародного та вітчизняного досвіду й сучасних технологій, розробки спеціальних організаційних, науково-методологічних і методичних програм та конкретних заходів реалізації державної політики протистояння духовній агресії Росії.

Список використаних джерел

1. Бойченко М. Основні напрями протидії «руському миру» в Україні : завдання деколонізації. (2024). URL: <https://philarchive.org/archive/BOITMD>.
2. Горбик Р., Дудик Д., Шалайський С. Ефективність протидії російській дезінформації в Україні в умовах повномасштабної війни. Аналітичний звіт. ГО «Український інститут медіа та комунікації», 2023. 66 с. С. 24.
3. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014р. № 1556-VII (редакція 22.09.2025 р.). DOI: https://protocol.ua/ua/pro_vishchu_osvitu/.
5. Конституція України : подарункове видання / упоряд. : Л.І. Бірюк, Н.І. Адамчик, Є.Г. Кудлай [та ін.]. Київ : ВАПЕ, 2021. 324 с.
6. Мотенко Я., Шишкіна Є. Освітня концепція «руського міра» як зброя російського неоімперіалізму. (2024). URL: <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/viewFile/541/528>.
7. Парпан У.М. Провідні принципи розвитку сучасної вищої освіти в Україні в контексті євроінтеграції. (2018). DOI : <https://core.ac.uk/download/pdf/156902884.pdf>.
8. Петренко-Цеунова О. Стан вищої освіти в Україні : думки фахівців. (2024). URL: <https://tyzhden.ua/stan-vyshchoi-osvity-v-ukraini-dumky-fakhivtsiv/>.
9. Полещук Т. Коли ми прогавили «руський мір»? (2025). URL: <https://localhistory.org.ua/videos/bez-bromu/bitvi-za-istoriiu-tamara-poleshchuk/>.